

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Е. Лузік

« ___ » _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Казкотерапія як засіб розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку»

Виконавець: студентка 427 групи Черепанська Дар'я Сергіївна

Керівник: д-р пед. н., професор Лузік Ельвіра Василівна

Нормоконтролер: _____ Бородінова Л. Ю.

(підпис)

КИЇВ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Е. Лузік

«___» _____ 2021р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Черепанської Дар'ї Сергіївни

1. Тема дипломної роботи «Казкотерапія як засіб розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку» затверджена наказом ректора від «26» березня 2021р. № 483/ст.

2. Термін виконання роботи: з 22.02.2021 р. до 01.06.2021 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 59 сторінки, з них обсяг основного тексту 49 сторінки, список використаних джерел нараховує 41 позицій.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичні засади проблеми дослідження ; Висновок до першого розділу; Розділ 2. Дослідження розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії; Висновок до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці, рисунки.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	22.02.2021	
2.	Формулювання теми, мети, завдання дослідження. Написання вступу. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	01.03.2021	
3.	Написання першого розділу. Подання керівникові на перевірку	01.04.2021	
4.	Написання другого розділу. Подання керівникові на перевірку	01.05.2020	
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові на перевірку	10.05.2021	
6.	Попередній захист дипломної роботи	18.05.2021	
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	30.05.2021	
8.	Подання остаточного варіанта на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	31.05.2021	
9.	Подання дипломної роботи на рецензування	02.06.2021	
10.	Захист роботи	17.06.2021	

7. Дата видачі завдання: «22» лютого 2020 р.

Керівник дипломної роботи _____ Лузік Е.В
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Черепанська Д.С.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Казкотерапія як засіб розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку»: 59 сторінок, 41 використаних джерел та літератури, 2 додатків.

Об'єкт дослідження – емоційна сфера старших дошкільників.

Предмет – емоційна сфера старших дошкільників.

Мета дослідження – виявити можливості казкотерапії як засобу розвитку емоційної сфери старших дошкільників.

У дипломній роботі розкрито засіб казкотерапії як розвиток емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку, зокрема вплив казкотерапії на емоційну сферу.

Описано що казки є одним із ефективних інструментів впливу на емоційну сферу людини, зокрема про те що їх можна з успіхом застосовувати у роботі із дошкільниками.

Практичне значення роботи полягає в тому, що проводилися дослідження на ефективність впливу казкотерапії на емоційну сферу дітей.

КАЗКОТЕРАПІЯ; СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК; ЕМОЦІЙНА СФЕРА;
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ; ВПЛИВ КАЗКОТЕРАПІЇ НА
ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Вікові особливості дітей старшого дошкільного віку.....	7
1.2. Особистісний та емоційний розвиток дитини дошкільного віку.....	12
1.3. Казкотерапія як засіб розвитку емоційної сфери дошкільників	20
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ.....	31
2.1. Методика та організація дослідження розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії	31
2.2. Стан розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії	35
2.3. Аналіз ефективності програми розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії	38
Висновки до другого розділу	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність теми. У наш час спостерігається розмаїття практичних методів психологічної допомоги особистості. Однак, як правило, вони неспроможні розв'язувати завдання глибинного дослідження психіки суб'єкта у поєднанні її свідомих та несвідомих аспектів. Одним із таких дієвих методів є казкотерапія. Використання казок та історій в психотерапевтичній практиці характерно для усіх основних психологічних напрямів, з тією різницею, що функції використання читання і розповіді розрізнятимуться.

Казки існують майже у всіх суспільствах. Такі оповідні історії несуть свій сенс, приховане послання, справляючи виховний та терапевтичний вплив. Казки торкаються різних тем, життєвих ситуацій дають можливість нового погляду на проблему, пропонують нові вибори. Казка, яку почула людина в дитинстві, на думку засновника трансактного аналізу Еріка Берна, може стати основою життєвого плану людини і визначити її подальшу долю. Ерік БERN аналізує сценарії, сюжетна лінія яких відповідає відомим казкам (про Червону шапочку, Попелюшку). Дослідник підкреслює значущість у ході виникнення сценарію самого процесу розповідання казки, коли між дорослим і людиною виникає особлива спільність. У результаті життєвий план конкретизується. Саме казки, на думку вчених, є першими чітко структурованими, цілісними історіями, які можуть братися дітьми за зразок і в майбутньому несвідомо впливати на вибір певної форми поведінки.

К. Юнг, представник аналітичної психології, доводив, що казки представляють колективне безсвідоме. Розглядаючи процес психічного розвитку як виникнення і диференціацію свідомості з несвідомого, дослідник основним мотивом казки вважав процес індивідуації як досягнення цілісності особистості, наближення до свого сутнісного Я (самості). Через усвідомлення, інтегрування різних сторін Я. Зокрема, знайомство із власними архетипами Персоною та Тінню. Дослідник особливу увагу приділяв архетипічній символіці, яка присутня в казках, метафоричності казкового змісту.

Індивідуальна психологія підкреслює, що прихований від свідомості людини домінуючий сюжет («казка») є основою прочитання і проживання людського життя. У психодрамі в процесі казкового дійства відіграються реальні людські емоції.

Таким чином, казки є одним із ефективних інструментів впливу на емоційну сферу людини. А тому їх можна з успіхом застосовувати у роботі із дошкільниками.

Мета дослідження – виявити можливості казкотерапії як засобу розвитку емоційної сфери старших дошкільників.

Об’єкт дослідження – емоційна сфера старших дошкільників.

Предмет – можливості казкотерапії як засобу розвитку емоційної сфери старших дошкільників.

Завдання дослідження наступні:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти казкотерапії як засобу розвитку емоційної сфери старших дошкільників.

2. Виявити рівні розвитку емоційної сфери старших дошкільників, зокрема їх емпатії.

3. Обґрунтувати ефективність програми казкотерапії як засобу розвитку емоційної сфери старших дошкільників.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення); емпіричні (методи виявлення рівнів розвитку емпатії); математичні (t - критерій Стьюдента).

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у роботі практичних психологів закладів дошкільної освіти.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновку до кожного з них, загального висновку, списку використаних джерел (41 найменувань) загального висновку та додатку. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Вікові особливості дітей старшого дошкільного віку

Після періоду гармонійного зростання у перші роки дошкільного дитинства у шестирічок відбуваються якісні зміни у побудові тіла: воно набирає типово «шкільної форми». Тобто мова йде про формування у цьому віці первісних форм, характерних для чоловічої і жіночої конституції.

Радикальні зміни відбуваються і в центральній нервовій системі. Збільшується маса мозку, який на кінець шостого року досягає 1 350 г, що становить 90% маси мозку дорослої людини. Розвиваються і його функції. Це виявляється у тому, що значно зростають порівняно з попередніми стадіями розвитку дитини сила і роль гальмівних процесів, зокрема, удосконалюється умовне і диференційоване гальмування. Ускладнюється і сама структура аналітико-синтетичної діяльності. Так, утворення нових нервових зв'язків відбувається за безпосередньою участю другої сигнальної системи, тобто в обох сигнальних системах одночасно. Завдяки цьому розширюється сфера впливу на розвиток діяльності дитини словесних подразників або сигналів [2].

Нервова система дітей шостого року життя дуже вразлива, і тому для подальшого встановлення та закріплення врівноваженої взаємодії процесів збудження й гальмування потрібно подбати про раціональну зміну навантаження та спокою, напруження і розрядки в просі організації життєдіяльності старших дошкільників. Нормальний фізичний розвиток дитини має величезне значення для формування особистості.

Найбільш суттєві зміни, які охоплюють різні психічні сфери дітей старшого дошкільного віку — пізнавальну, вольову, емоційну — свідчать про те, що цей вік є переломним, багатим на такі новоутворення, які забезпечують перехід дитини до систематичного шкільного навчання. Коротко охарактеризуємо ці зміни.

1. На шостому році життя дитини є уже достатньо усталеними і функціонально дієвими такі «внутрішні інстанції» підростаючої особистості, як її

образ «я», самооцінка, самолюбство, рівень домагань, особистісні очікування та ін., які опосередковують будь-які види активності дитини й дають змогу їй діяти самостійно — «від імені власного «я». Поява цих інстанцій як регуляторів діяльності і поведінки є свідченням диференціації внутрішнього і зовнішнього боку особистості дитини і розвитку у неї здатності діяти довільно, згідно з поставленою метою, попри ситуативні афективно забарвлені спонуки, що відволікають від цієї мети.

2. З названими фундаментальними новоутвореннями особистості старшого дошкільника органічно пов'язана його установка на досягнення бажаного результату в різних видах діяльності. Бажаний результат — це той, який відповідає рівню домагань дитини. Зазначена установка ґрунтується на одному з найважливіших новоутворень дошкільного дитинства (його другої половини) — супідрядності мотивів. Тобто діяльність старших дошкільників дедалі більше спонукається не окремими, ізольованими від інших мотивами, що не пов'язані одне з одним або навіть вступають між собою у конфлікт, а певною системою мотивів, де провідні, найбільш значущі для досягнення успіху в діяльності, набувають провідного значення і підкоряють собі більш часткові, ситуативні мотиви, які гальмують процес досягнення результату. Завдяки цьому й розвивається здатність дитини до морального вибору, що дає змогу їй діяти свідомо, самостійно, відповідно до суспільно значущих вимог.

3. На основі зазначених змін формується довільність поведінки і нове ставлення дитини до себе, до своїх можливостей та вчинків. Оволодіння вмінням керувати собою, регулювати власні наміри, дії та вчинки виділяється як окреме завдання. Дитина вже більш-менш реально оцінює свої можливості щодо здійснення того чи іншого завдання: «можу», «не можу», «це у мене не вийде» тощо. Створюється відповідний ґрунт для усвідомлення дитиною своїх особистих властивостей, які формуються у неї в процесі різних видів діяльності і спілкування під впливом оцінного ставлення оточуючих.

4. Розвиток взаємин дитини з дорослими та однолітками піднімається (порівняно з молодшим дошкільним віком) на якісно новий ступінь. У процесі

комунікативної діяльності старших дошкільників формується одна з найспецифічніших людських властивостей — здатність до рефлексії. Ця здатність, полягає у тому, що дитина починає оцінювати себе з точки зору інших людей, вона навчається ніби збоку аналізувати свої дії, приймати рішення, враховуючи при цьому можливу реакцію на її дії партнерів по спілкуванню. Із здатністю до рефлексії пов'язане і таке новоутворення старшого дошкільного віку, як антиципація, тобто передбачення можливих дій та оцінок збоку інших, упередження тієї чи іншої ситуації.

5. Описані новоутворення у сфері особистості за правильних умов виховання закономірно ведуть до позитивних зрушень у розвитку всіх психічних процесів — сприймання, пам'яті, уяви, мислення тощо. Ці процеси у старшому дошкільному віці набувають довільного характеру, збагачуються за змістом та вдосконалюються за своїми регулятивними функціями. Так, істотним показником зрушень у розвитку психічних процесів дитини старшого дошкільного віку є виникнення у неї первинних форм довільної уваги, завдяки чому дитина вже здатна підпорядковувати свою увагу вимогам вихователя, зосереджуватися, керувати своєю психічною діяльністю. Її сприймання предметів та явищ формується як відносно самостійний процес (у ранньому дитинстві, як відомо, сприймання невіддільне від діяльності дитини з предметами). Старші дошкільники виявляють риси більш стійкого і цілеспрямованого сприймання, ніж діти молодшого дошкільного віку. У їхнє сприймання дедалі більше включаються другосигнальні зв'язки, які надають йому узагальнюючого характеру, тобто сприймання старших дошкільників стає категоріальним [12].

Діти цього віку здатні вже до вибіркового й усвідомленого запам'ятовування. Отже, їхня пам'ять набуває якісно нових особливостей. Серед них найголовніша – це довільність процесів запам'ятовування та відтворення. З цією особливістю органічно пов'язані і такі, як більша міцність пам'яті та її досить широкий обсяг, який значно збільшується під кінець дошкільного віку завдяки згромадженню дитиною життєвого досвіду.

Істотні зміни відбуваються у розвитку мислення старшого дошкільника. Воно підноситься на новий ступінь розвитку. Це виявляється не тільки в умінні оперувати уявленнями, а й у збагаченні місту цих уявлень. Крім того, дитина стає здатною оперувати не лише поодинокими чуттєвими образами предметів, а й більш узагальненими уявленнями, в яких об'єднуються і поодинокі враження, і судження про ці предмети. Це означає, що мислення дитини відокремлюється від сприймання і водночас від практичної дії та і стає відносно самостійним процесом. Залишаючись ще переважно наочно-образним, воно поступово робиться словесним. Формування у другій половині дошкільного віку форм словесного (вербального) мислення є надзвичайно важливим у тому відношенні, що дитина готується до засвоєння розумових дій, характерних для шкільного навчання.

У нерозривному зв'язку з розвитком мислення дитини здійснюється і її мовний розвиток. На кінець шостого року діти загалом засвоюють систему рідної мови. Формування нових взаємин з оточуючими — дорослими і однолітками, а також опанування нових видів діяльності веде до збагачення форм і функцій усного мовлення дитини. На цій основі здійснюється перехід від діалогічних форм мовлення до розгорнутих висловлювань, які нерідко набувають форми монологу. Центральною ланкою у розвитку зв'язної мови є збагачення функцій внутрішнього мовлення. Внутрішнє мовлення починає функціонувати тоді, коли у дитини в умовах її практичної діяльності виникає проблемна ситуація, яку дитині треба осмислити, в цих випадках внутрішнє мовлення виконує функції планування, угадування, обмірковування з самим собою того, що треба зробити. Отже, опанування у старшому дошкільному віці зв'язної і виразної мови, засвоєння її граматичних структур, а також розвиток функцій внутрішнього мовлення виступають основними передумовами засвоєння писемної мови.

Невіддільною від розвитку мислення і мови є уява дошкільників. Уява зароджується у надрах уявлень дитини про навколишню дійсність, але не зводиться до них. У своїй уяві дитина завжди ніби відривається від реальних подій. У молодших дошкільників уява ще не скеровується спеціальною метою

уявити ті чи інші предмети, явища, події. Старші дошкільники здатні вже керувати процесом фантазування для досягнення певної мети. Завдяки цьому можна говорити про розвиток у старшому дошкільному віці не лише репродуктивної уяви, а й про зародження творчих форм уяви. У зв'язку з формуванням внутрішнього світу дитини, її образу «я», самооцінки та інших новоутворень з'являється також особливий вид уяви – мрія, що знаходить свій вияв у створенні образів бажаного для дитини майбутнього.

Психічні процеси не тільки виявляються, але й формуються у різних специфічно дитячих видах діяльності. Провідною діяльністю залишається гра. Зміст її дедалі більш інтелектуальний, відповідає рівню розумового розвитку старших дошкільників. У цьому змісті відображаються суспільні події, що їх починають усвідомлювати діти, етичні правила, якими регулюються взаємини між людьми, різні фантастичні сюжети. Змінюється і мотивація ігор. Серед ігрових мотивів значне місце посідають пізнавальні інтереси, потреба в порівнянні себе в якомусь відношенні з однолітками, у співробітництві з ними, самооцінка тощо.

За умови правильного виховання дітей звичною для них стає побутова праця. Більшість старших дошкільників починає усвідомлювати суспільну користь своєї праці як допомогу дорослим чи іншим дітям. При цьому діти вже здатні без зовнішнього контролю виконувати роботу з самообслуговування.

Формується вибіркоче, оцінне ставлення дитини до тих видів діяльності, які найбільшою мірою сприяють досягненню нею успіхів, тобто є суб'єктивно значущими. Завдяки включенню старших дошкільників у різні види діяльності відповідно до їхніх схильностей та інтересів досягається не тільки значний виховний ефект, а й створюються позитивні передумови для розвитку здібностей підростаючої особистості – як загальних, так і спеціальних.

1.2. Особистісний та емоційний розвиток дитини дошкільного віку

Період дошкільного дитинства характеризується тим, що у внутрішньої регуляції дитячої поведінки, говорячи мовою В. Сухомлинського, з'являються «перші паростки». І якщо у ранньому віці поведінка дитини спрямовувалась зовні дорослими, то у дошкільному дитина починає вчитись самостійно її регулювати [17]. Основними психічними новоутвореннями дошкільного віку в контексті нашої роботи можна вважати: початок формування цілісного дитячого світогляду; появу первинних етичних інстанцій і на їхній основі моральних оцінок, які починають визначати емоційне ставлення дитини до оточуючих; виникнення нових мотивів вчинків і дій, що пов'язані з розумінням взаємовідносин між людьми (мотиви співпраці, змагання, тощо); з'являється довільна поведінка і зміни у ставленні дитини до себе та власних можливостей, що зумовлено виникненням самосвідомості, розумінням обмеженості власного місця у системі стосунків з дорослими.

Вчені-дослідники визначили основні чинники, які впливають на розвиток особистості дошкільного віку. Отже, чинниками розвитку підростаючої особистості є: спадковість, середовище, виховання, діяльність.

Дослідженнями встановлено, що процеси і результати розвитку дитини визначаються спільною дією вище зазначених чинників. Дошкільний вік, за визначенням О. Леонтьєва – це «період первинного фактичного складу особистості». Саме в цей час відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень, які визначають наступний особистісний розвиток [11].

У дошкільний віковий період відбувається інтенсивний розвиток емоційної сфери дитини. Вся її діяльність повинна бути емоційно насиченою тому, що дитина не здатна робити те, що їй не цікаво. У дошкільнят виникають емоції співпереживання та співчуття стосовно оточуючих, з віком їх переживання стають складнішими та глибшими. Наприклад, почуття гордості та самоповаги, які є основою самооцінки дитини, зумовлюють її поведінку. Іноді відбувається викривлення цих почуттів, внаслідок чого у дитини

формуються самолюбство та егоїзм. Розвиток динамічної сторони емоцій і почуттів дошкільника зумовлений формуванням уміння контролювати і регулювати свої емоційні прояви. Змістова сторона емоцій дитини пов'язана із причинами і об'єктами переживання.

Важлива роль у розвитку особистості дошкільника належить естетичним почуттям. Особливі переживання супроводжують ставлення дітей до батьків, спілкування з якими викликають у дітей позитивні емоції. Тривожні переживання провокують конфлікти у сім'ї, суперечки з ровесниками, несправедливе ставлення до них.

У дошкільному віці, особливо у другій його половині, проявляється здатність до емпатії. Дітям властива гуманістична і егоцентрична емпатії. Емоційна сфера дошкільників відрізняється своєю індивідуальністю. Головним джерелом гармонійного розвитку емоцій і почуттів дитини є сім'я. Діти активно засвоюють мову почуттів, здатні словами пояснити свій емоційний стан, вчать контролювати його. Найяскравішими інтелектуальними почуттями дошкільників є почуття здивування і допитливості. Успіх у діяльності викликає у них яскраві позитивні переживання, які можуть проявлятися досить стримано, однак невдача стає причиною бурхливого незадоволення. Пов'язані з діяльністю неприємні переживання часто породжують невпевненість дитини у своїх силах, страх перед виконанням нових завдань.

У дошкільному віці виникають такі особистісні новоутворення, як супідрядність мотивів, засвоєння моральних норм та поява довільної поведінки.

Субпідрядність мотивів полягає у домінуванні одних і підпорядкуванні інших мотивів дитячої поведінки. Саме від віку дитини та її виховання залежить те, які саме мотиви для неї стануть домінуючими. У молодших дошкільників переважають особисті мотиви, які найбільш яскраво виражені у спілкуванні з дорослими. Дошкільник намагається отримати емоційну оцінку дорослого – схвалення, похвалу, любов, ласку. Одну з головних ролей в

особистісному розвитку дитини відіграє мати. Характер її спілкування з дитиною визначає формування у неї тих чи інших особистісних якостей. Бажання заслужити похвалу і схвалення з боку матері та інших дорослих, встановити і зберегти добрі відносини з людьми є для дитини одним з найбільш значущих мотивів міжособистісної поведінки. У старшому дошкільному віці мотивом міжособистісного спілкування стає прагнення до визнання і схвалення з боку оточуючих людей. Звідси виникає потреба в досягненні успіхів, цілеспрямованості, почуття впевненості в собі, самостійності тощо.

Іншим не менш важливим мотивом виступає прагнення дитини до самоствердження. У неї розвивається потреба отримати хороше ставлення до себе з боку оточуючих людей, бажання бути зрозумілою і прийнятою ними. У сюжетно-рольовій грі мотив самоствердження дошкільнят проявляється у їх прагненні зайняти лідерські позиції, обрати головну роль, керувати іншими, здобути перемогу.

Наступним важливим мотивом для дошкільника є встановлення і збереження позитивних взаємин із дорослими. Однак його діяльність спонукається не окремими мотивами, а їх ієрархічною системою. Підпорядкуванню мотивів сприяє усвідомлення дитиною себе як суб'єкта дії, що слугує початком ускладнення та усвідомлення мотивів у подальшому. Поступово з розвитком комунікативних здібностей у дітей-дошкільників та в процесі їхньої сумісної діяльності з дорослими та однолітками, у них формуються суспільно-значущі мотиви, які проявляються у формі бажання зробити щось хороше та приємне для іншої людини.

У дошкільному віці дитина починає керуватися моральними нормами у власній поведінці, у неї формуються моральні уявлення та оцінки, виникає емоційна реакція на оцінювання її дорослими. У другій половині дошкільного дитинства дитина набуває здатність самостійно оцінювати свою поведінку, намагаючись діяти у відповідності з тими моральними нормами, які вона засвоїла. У неї формується здатність передбачити результат власних дій.

Засвоєння дитиною моральних норм поведінки призводить до формування у неї довільної поведінки, що характеризується неситуативністю та стійкістю. Дитина знає власні можливості, сама ставить перед собою мету і знаходить засоби для її досягнення. Вона здатна планувати власні дії і проводити їхній аналіз та самоконтроль.

Відбувається інтенсивний розвиток когнітивної сфери дитини, основними критеріями визначення якої є самосвідомість та самооцінка. Особливу роль у розвитку особистості дитини в дошкільний період відіграють люди, які її оточують, передусім батьки. Дошкільник стає самостійнішим, більш незалежним від дорослих ніж раніше, розширюються та ускладнюються його взаємини з оточенням, що впливає на формування та розвиток його самоусвідомлення та самооцінки. Дитина набуває спочатку вміння оцінювати дії інших дітей, а потім – власні дії, моральні якості та вміння.

У цей віковий період з'являється певне відношення до себе та власних можливостей. Молодші дошкільники формують ставлення до себе на основі сприйняття їх вчинків і дій дорослими, їм властива здебільшого завищена самооцінка. Старші дошкільники у більшості випадків оцінюють себе більш реалістично, їх самооцінка стає досить стійкою.

У дошкільний період відбувається розвиток комунікативної сфери дитини. Вона встановлює відносини не лише з батьками, а й з однолітками та вихователями у дошкільному навчальному закладі. У цей віковий період спілкування дошкільників носить характер наслідування, коли молодший дошкільник несвідомо починає відтворювати дії та вчинки значущої для неї дорослої людини. Старший дошкільник починає замислюватися над своєю поведінкою, завдяки таким новоутворенням як супідрядність мотивів, довільна поведінка, поява перших етичних інстанцій і норм. Наступним важливим критерієм комунікативної сфери дошкільників є адаптація до навколишнього середовища. З нею пов'язана соціалізація дитини, що виявляється у швидкому та гармонійному прийнятті та дотриманні дитиною соціальних правил поведінки і норм.

Д. Ельконін зазначає, що протягом дошкільного віку дитина проходить величезний шлях розвитку – від відділення себе від дорослого («Я сам»), до відкриття свого внутрішнього світу, самосвідомості. При цьому велике значення має характер її мотивів, які спонукають дитину до задоволення потреб у спілкуванні та діяльності.

Розглянемо основні сфери особистісного розвитку дитини-дошкільника. Як ми вже зазначили раніше, О. Леонт'єв описував дошкільний вік як «період первинного фактичного формування особистості». Саме в цей час відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень. Розвиваються тісно пов'язані між собою емоційна та мотиваційна сфери, формується самосвідомість [11]. Д. Ельконін у своїх дослідженнях підкреслює, що у дошкільний період дитина проходить шлях особистісного розвитку з відокремлення власного «Я» від дорослого до формування самосвідомості [36]. Гордон Олпорт, вивчаючи процес становлення особистості, виділяв 7 основних вікових аспектів розвитку самосвідомості: перший (1,5 року) – тілесне «Я», пов'язане з роботою внутрішніх органів, фізіологічними потребами; другий (2 роки) – почуття самоідентичності, усвідомлення себе як одного і того ж суб'єкта в різних ситуаціях та різні періоди часу; третій (3 роки) – самоповага, самостійність, на думку дитини повинні зважати; четвертий (4-5 років) – розширення «Я», дитина включає до свого «Я» інші об'єкти, елементи оточуючого світу, які він сприймає як свої; п'ятий (5-6 років) – образ «Я», свідоме уявлення про свою особистість [16]. Шостий та сьомий аспекти (здібність до формального мислення та досягнення значущих цілей) відображають розвиток дитини шкільного віку. Таким чином, самосвідомість особистості розглядається вченими як сукупність уявлень індивіда про себе, поєднана з їх оцінкою.

Л. Виготський, вивчаючи динаміку розвитку дитини, ввів поняття «соціальної ситуації розвитку» – специфічна для кожного вікового періоду система відносин суб'єкта у соціальній дійсності, відображена в його переживаннях та реалізована ним у спільній діяльності з іншими людьми [3]. В

подальшому продовжили вивчення специфіки розвитку особистості дитини в процесі соціальної взаємодії такі вчені як Б. Ананьєв та Л. Божович.

Отже, базуючись на дослідженнях вказаних вище вчених, ми розглядаємо процес особистісного розвитку дитини дошкільного віку як сукупність наступних чотирьох компонентів: мотиваційний, емоційний, когнітивний, та комунікативно-поведінковий.

Мотиваційний компонент. В дошкільному віці мотиваційна сфера активно розвивається. Внаслідок спілкування з дорослими, що відповідають на безліч дитячих запитань, повідомляють їм нову інформацію про навколишній світ, а в подальшому і в навчальній діяльності формуються пізнавальні мотиви. З віком діти починають порівнювати власні успіхи з досягненнями інших дошкільників, бажають отримати похвалу та бути кращими за інших, виникають змагальні мотиви. Ігрові мотиви є найхарактернішими для дошкільного віку та зберігають вплив на будь-який вид діяльності, коли дитина виглядає заклопотаною та зайнятою, але насправді вона вжилась в ігрову роль дорослого.

Власне, ставлення дорослих та однолітків до самого дошкільника набуває все більшого значення, що формує у нього мотиви збереження позитивних відносин. Спершу діти вчаться підпорядковувати свою поведінку загальноприйнятим нормам лише поряд з тими людьми, відносно яких відчувають симпатію або потребують їхньої похвали. З часом таке ставлення розповсюджується на всіх оточуючих, що свідчить про формування у дошкільника моральних мотивів [13].

Протягом дошкільного дитинства мотиви поведінки дитини суттєво змінюються. Молодший дошкільник, як і діти більш раннього віку, переважно діє під впливом ситуативних почуттів і бажань, не усвідомлюючи того, що змушує його до певних вчинків. Більш усвідомленою є діяльність старшого дошкільника, що виявляється у його здатності пояснити, чому вчинив так, а не інакше. Підпорядкування мотивів є найважливішим новоутворенням у розвитку мотиваційної сфери дошкільника.

Ієрархія мотивів надає певну спрямованість усій його поведінці. З часом з'являється змога оцінювати не лише окремі вчинки дитини, а і її поведінку загалом як добру або погану. Якщо головними у поведінці стають суспільні мотиви, дотримання моральних норм, дитина здебільшого діятиме під їх впливом, не піддаючись протилежним спонуканням. Переважання мотивів, які спонукають до отримання особистого задоволення, демонстрування своєї переваги над іншими, може спричинити серйозні порушення правил поведінки.

Дошкільний вік характеризується високою динамікою розвитку емоційного компоненту особистісного розвитку дитини. Будь-яка діяльність дошкільника насичена емоціями та переживаннями. На розвиток емоцій впливають пізнавальні процеси, самосвідомість, мотиваційна сфера. Трансформація та виникнення нових емоційних станів дошкільника спричинені структурними та змістовними змінами в його діяльності, формуються вищіпочуття [14, с. 149-154].

Завдяки навчанню та дидактичним іграм у дошкільника розвиваються інтелектуальні емоції – здивування, зацікавленість, радість, впевненість або сумніви щодо виконання певних задач. Завдяки пізнанню навколишнього світу та ознайомленню з новими продуктивними видами діяльності формуються естетичні емоції: в той час як молодший дошкільник надає перевагу яскравим, блискучим речам, старші дошкільники починають цінувати нові форми краси – ритмічність мелодії, пластичність рухів, гармонія кольорів тощо [13, с. 42-44]. Моральні почуття починають регулювати ставлення дошкільника до оточуючих людей, суспільних подій та власної поведінки у соціумі: це перш за все почуття обов'язку, гордості, самоповаги. Основним критерієм емоційного розвитку дошкільника стає не наявність емоцій, а їх інтенсивність та співвідношення, що підводить нас до розгляду категорії емоційного благополуччя.

Основою когнітивного компоненту розвитку особистості дошкільника виступає розвиток самосвідомості. В. Зінченко виділяє два основних етапи онтогенезу самосвідомості: перший – формується схема власного тіла і

відчуття власного Я, другий – перехід до рефлексивного рівня індивідуальної самосвідомості та осмислення власної відмінності від інших та власної цілісності в різні періоди часу: минулому, теперішньому та майбутньому [33].

Саме критерій усвідомлення себе в часі на думку багатьох вчених, зокрема Д. Ельконіна, стає важливим показником розвитку дошкільника. У 6-7 років дитина вже пам'ятає себе в минулому, усвідомлює в сьогоденні і представляє себе в майбутньому, використовує сентенції «коли я був маленьким», «коли виросту великий» [36]. Для цього періоду також характерна статева ідентифікація: дитина усвідомлює себе як хлопчика чи дівчинку. Діти набувають уявлення про відповідні стилі поведінки. Більшість хлопчиків намагаються бути сильними, сміливими, мужніми, не плакати від болю або образи; дівчатка – акуратними, діловитими в побуті і співчутливими в спілкуванні. До кінця дошкільного віку хлопчики і дівчатка грають не в усі ігри разом, у них з'являються специфічні гри – тільки для хлопчиків і тільки для дівчаток [37].

Розглядаючи комунікативно-поведінковий компонент особистісного розвитку дитини дошкільного віку, першочергово звернемося до такого особистісного новоутворення, як довільна поведінка. Однією з важливих функцій самосвідомості є співвіднесення імпульсивних потягів з вимогами до поведінки та цілями, які необхідно досягти. Власне, довільна дія починається саме з покладання цілі. Молодший дошкільник вже здатен усвідомлювати результат дії та спосіб її виконання, однак ще не осмислює операції окремо одну від одної. Дитина у віці 3-4 років лише вчиться контролювати свою поведінку, яка ще продовжує у багатьох випадках характеризуватись як мимовільна [1].

У дошкільному віці опорою для регуляції дитиною своєї поведінки стає гра, під час якої правила адресуються дошкільнику не прямо, а через роль. Розвиток довільності пов'язаний з усвідомленням дитиною окремих компонентів діяльності і себе у ній, коли вона починає розуміти, що недотримання правил гри не дасть їй досягнути бажаного результату. В

подібних випадках мимовільна поведінка регулюється кожною окремою ситуацією та ґрунтується на звичках індивіда, в той час як довільна поведінка реалізується всупереч звичкам та спонукає дитину вдаватись до вольових зусиль.

Сформованість довільної поведінки у дитини дошкільного віку виявляється насамперед за такими показниками, як активність та ініціативність у досягненні поставленої мети, а не лише старанність у виконанні доручень [36]. Також Л. Виготський розглядав вольову поведінку як соціально зумовлене новоутворення, і причину його виникнення вбачав у мовленнєвому спілкуванні дитини з дорослим. Спочатку дорослі за допомогою слова регулюють поведінку дитини, і поступово для дитини слово стає не тільки засобом комунікації, але й засобом організації своєї поведінки [3].

Таким чином можемо зробити висновок, що на особистісний та емоційний розвиток дитини дошкільного віку впливає поява таких важливих новоутворень, як: супідрядність мотивів дитячої поведінки, засвоєння нею моральних норм, виникнення довільної поведінки, розвиток самооцінки та самосвідомості, адаптація дитини у середовищі, яке її оточує, підвищення її рівня комунікативності. Факторами, що визначають особистісний розвиток дитини-дошкільника виступають: спадковість, середовище, виховання і діяльність. У дошкільний період відбувається інтенсивний розвиток особистості дитини, що супроводжується відділенням її внутрішнього «Я» від батьків, і детермінується самостійністю, розвитком вольової сфери, виникненням провідних мотивів, засвоєння моральних норм та формування здатності контролювати власні емоції та поведінку.

1.3. Казкотерапія як засіб розвитку емоційної сфери дошкільників

Для роботи з дітьми, що зазнають тих чи інших емоційних та поведінкових труднощів, використовується один з ефективних методів – казкотерапія.

Проблеми, що виникають у дітей дошкільного, молодшого шкільного та інших вікових груп ефективно вирішуються за допомогою цього методу. Зокрема, за допомогою казкотерапії можна працювати з агресивними, невпевненими, сором'язливими дітьми; з проблемами сорому, провини, брехні, прийняттям своїх почуттів, а також з різного роду психосоматичними захворюваннями тощо. Крім того, процес казкотерапії дозволяє дитині актуалізувати та усвідомити свої проблеми, а також побачити різні шляхи їх вирішення.

Як самостійний напрям, казкотерапія сформувалася у 90-і роки. Провідні казкотерапевти Є. Романова, А. Гнездилов зробили великий вклад в розвиток методу казкотерапії. У 1997 році був заснований Санкт-Петербурзький Інститут казкотерапії, керівником якого стала Т. Зінкевич-Євстигнеєва. Інтерес до казкотерапії як вітчизняних, так і зарубіжних психологів виник набагато раніше. Вплив казки на розвиток особистості дитини в своїх працях наголошували такі видатні вчені, як Д. Ельконін, Л. Виготський, Б. Беттельхейм, Р. Гардер, К. Юнг, В. Пропп, М. Л. Фон Франц, Е. Фромм.

«Казка – це дивовижний за силою психологічного впливу засіб роботи з внутрішнім світом людини, найбільш дієвий інструмент розвитку» [2]. Переживання і конфлікти обіграються за допомогою персонажів-заступників, а також через побудову сюжету, завдяки чому досягається психотерапевтичний ефект. Завдяки цьому ефекту створюється комунікаційна ситуація, у процесі якої вирішуються особистісні проблеми дитини. Казкотерапія – це напрям психотерапії, які стрімко розвивається. На думку С. Раєвського, «загальна система символів в казці допомагає психотерапевту та його клієнту розмовляти однією мовою. Іноді дуже багато можна зрозуміти, про людину, знаючи, яка її улюблена казка» [3].

Аналіз казок неодноразово привертав увагу психологів і психотерапевтів. На розвиток і поведінку людини, з точки зору К. Юнга, впливають різні персонажі казкових сюжетів або міфів, які виражають різні архетипи. Згідно Е. Берна, життєвий сценарій людини може бути змінено відповідно конкретної казки.

Отже, завдання, які повинен ставити перед собою психотерапевт будуть не пояснювальними, а скоріше підтримують. Варто пояснити людині, як формується життєвий сценарій, і в які труднощі ін може завести людину. Дуже важливо, щоб людина зуміла вийти з важкої ситуації і почала свій шлях до життя, наповненого радістю.

Інформаційні джерела розглядають термін «казкотерапії» в різних контекстах. Це відбувається тому, що казкотерапія знайшли застосування у багатьох сферах життя: у вихованні, освіті, розвитку, тренінговому впливі, психотерапевтичній роботі.

З точки зору Л.Б. Фесюкова, казкотерапія є інструментом передачі життєвого досвіду. Дослідник відзначає, що даний спосіб виховання у дитини особливого ставлення до світу прийнятий в соціумі. Казкотерапія – це спосіб передачі індивідууму (частіше дитині) необхідних моральних норм і правил [9, с.7]. До найдавніших способів соціалізації та передачі досвіду відносяться і казки.

Інструментом розвитку особистості називають казкотерапію прихильники ще одного психотерапевтичного напрямку. Завдяки казці, у дитини розвиваються фантазія і творчість, необхідні для ефективного існування, в процесі слухання, придумування, обговорення і програвання казки. У цей момент вона засвоює основні механізми пошуку і прийняття рішень. Так Е. Куцин вважає, що, слухаючи і сприймаючи казки людина, вбудовує їх у свій життєвий сценарій, формує його [7]. У дітей цей процес, особливо яскравий, багато дітей просять читати їм одну і ту ж казку по кілька разів.

Також казку визнають дієвим інструментом психотерапії. Умови, які створює казкотерапевт, для роботи пацієнта з казкою, допомагають знайти рішення життєвих проблем.

Т. Зінкевич-Євстигнеєва відзначає в своїх роботах, що казкотерапія – це процес пошуку сенсу, розшифровка знань про світ і систему взаємовідносин в ньому [15, с.6]. Казкотерапія, це не просто напрямок психотерапії, а синтез багатьох досягнень психології, педагогіки, психотерапії і філософії різних культур.

В результаті аналізу різних точок зору, ми прийшли до висновку, що існує неоднозначність позначення терміна казкотерапії як самостійного напрямку в психології. Але в той же час, простежується схожість поглядів у всіх визначеннях, яке виражається у формуванні життєвого сценарію за допомогою казок, а також в переосмисленні та моделюванні змін в майбутньому.

Взаємодія з клієнтом, зокрема з дитиною, на ціннісному рівні є особливістю роботи в сфері казкотерапії. Опрацювання психологічних і педагогічних проблем відбувається завдяки опорі на духовні цінності, моральні орієнтири і особистісний потенціал людини. Ефективність казкотерапії при роботі з дітьми в дошкільному та молодшому шкільному віці підтверджується рядом причин.

По-перше, казка створює умови для свободи вираження почуттів та емоцій, створення безпечного середовища. У дошкільному віці казка є специфічною діяльністю дитини, в ній вона створює особливу реальність, яка допомагає безбоязно зустрічатися зі складними явищами і почуттями в доступній для розуміння дитини формі, досягти дорослий світ почуттів і переживань [10].

По-друге, при сприйнятті казки відбувається процес об'єднання дитини з казковим героєм, тому вона порівнює себе з ним, що дозволяє відчутти і зрозуміти, що не тільки у неї є такі проблеми і переживання. Виходи з різних складних ситуацій є можливість пропонувати дитині за допомогою ненав'язливих казкових образів, також забезпечується підтримка її можливостей і віри в себе. Ототожнення дитини найчастіше відбувається з позитивним героєм. Наслідування більш привабливим героям допомагає дитині розрізняти хороші вчинки і погані, засвоювати правильні норми і цінності.

За допомогою метафори забезпечується контакт між лівою та правою півкулею завдяки фізіологічним особливостям будови мозку. Побудова логічного сюжету в процесі сприйняття казки відбувається за допомогою роботи лівої півкулі, права півкуля відповідає за фантазію, уяву і творчість.

У казкотерапії існує два підходи, що відрізняються один від одного індивідуалізацією використовуваних психотерапевтичних казок і ступенем директивності застосовуваного підходу. Форми директивної і недирективної

азкотерапії відрізняються роллю і функцією психолога і педагога при роботі з дітьми. При директивному методі участь педагога чи психолога – активне, він інтерпретує реакції дитини, спостерігає за її поведінкою, задає теми занять, подальша поведінка керівної особи будується на основі цих спостережень. Відповідно проблемам дитини підбираються мета роботи і психотерапевтичні метафори [8]. Визначення бажаного результату є першим необхідним етапом створення метафори. Підсумок роботи за допомогою психотерапевтичних методів повинен бути конкретним, підконтрольним і мотивуючим до досягнення результату. Від життя і проблем дитини залежить і структура казки.

Підбору персонажів для казки і встановлення відносин між ними надається особливе значення. Для результативності роботи дуже важливо правильно підібрати казку або створити власну на основі проблематики, і включати героїв в відповідно до реальної ситуації, символічні відносини між учасниками також повинні бути ідентичними.

В ході бесіди з дитиною дуже важливо з'ясувати захоплення та інтереси дитини, на позитивні моменти яких, можна спиратися в процесі створення історії, тоді казка дасть бажаний результат, і буде цікава їй. Легше вжитися в образ казкового героя і побачити виходи із ситуації, що склалася, допомагає використання теми близької та зрозумілої дитині. Директивність цього підходу полягає в тому, що в процесі своєї роботи психолог або педагог стежать за найменшими змінами, що відбуваються з дитиною і на підставі цієї реакції будує свою подальшу роботу.

Процес пізнання світу і власних можливостей дітей схожий на казкові пригоди. Допомогти дитині зрозуміти світ дорослих, наблизитися до внутрішнього світу дитини найпростіше за допомогою казкової історії, наповненої таїнством і чарами, яка передає досвід багатьох поколінь. «Казка близька дитині за світовідчуттям, адже у неї емоційно-чуттєве сприйняття світу» [11]. Логіка дорослих міркувань незрозуміла йому в цьому віці. Дитина насолоджується чарівними образами, визначаючи свої симпатії, і через них вчиться.

Класифікація казок, запропонована Т. Зінкевич-Євстигнеєвою, найчастіше використовується в рамках психотерапевтичного процесу і включає в себе п'ять видів казок:

1. Художні казки – авторські і створені багатовіковою мудрістю народу історії. Вони мають дидактичний, психокорекційний і медіативних вплив.

2. Для подачі навчального матеріалу використовуються дидактичні казки. Створюється казковий образ світу, і одухотворяються абстрактні символи. Важливість певних знань можуть розкривати дидактичні казки. Навчальні завдання подаються у формі дидактичних казок.

3. Для накопичення позитивного образного досвіду створюються медитативні казки, а також для розвитку особистісного ресурсу, зняття психоемоційного напруження і створення кращих моделей взаємовідносин. Включення в несвідоме позитивних моделей взаємовідносин з оточуючими людьми стало головним призначенням медіативних казок. Відсутність конфлікту і злих героїв є відмінною рисою казок цього типу.

4. Казки, що розкривають глибинний зміст подій, називаються психотерапевтичними. Вони глибокі і проникливі і тому часто залишають людини з нерозкритими питаннями. У свою чергу, це стимулює процес особистісного зростання людини. Де потрібно перейти в область філософії подій і взаємин, там де інші психологічні техніки безсилі – допомагають казки.

5. М'який вплив на поведінку дитини роблять психокорекційні казки, які можна лише читати і не обговорювати. Це дає можливість побути наодинці з собою і подумати.

Казки, згідно з твердженнями А. Шестопал, виконують в психокорекції такі функції [36]:

1. Функція дзеркала: полегшення ідентифікації внутрішнього світу людини йде через призму змісту казки.

2. Функція моделі: за допомогою казок відображаються ті чи інші конфліктні ситуації, знаходяться засоби вирішення цих конфліктів, визначається їх вплив на

найближче або довгострокове майбутнє. Таким чином, навчальний процес протікає у відповідності з певною моделлю.

3. Функція опосередкування. Для зниження опору, казка може виступати в якості посередника між психологом і дитиною.

4. Функція зберігання досвіду. Казки продовжують діяти в повсякденному житті навіть після закінчення психокорекційної роботи.

5. Функція повернення на більш ранні етапи індивідуального розвитку. Казковий світ розкріпає людину, допомагає відчувати легкість, бути безпосередньою. Казка допомагає людині відкрити доступ в світ фантазій, все це завдяки барвистості казкових сюжетів. Казка впливає в рівній мірі як на клієнта, так і на психолога. Вона активізує його роботу на рівні інтуїції [13].

6. Функція альтернативної концепції. Дитина може прийняти, або відкинути, створену для неї альтернативну реальність, що звучить для дитини не в загальноприйнятому, заздалегідь заданому сенсі.

7. Функція зміни позиції. Зміна позиції в свідомості відбувається завдяки новому переживанню.

Для того щоб метод казкотерапії був ефективним в роботі з дітьми дошкільного віку, А.Капська і Т. Мирончик рекомендують дотримуватися наступних принципів психологічного аналізу казок:

1. Об'єктивність та усвідомленість.
2. Множинності трактувань того, що відбувається.
3. Зв'язок з реальністю [10, с. 106].

Ці загальні принципи роботи методом казкотерапії та відповідні їм завдання дитини і психолога представлені в табл. 1.1.

Для роботи з дошкільниками найчастіше використовуються психокорекційні казки. Для їх створення Т. Зінкевич-Євстигнеєва рекомендує використовувати наступний алгоритм [9, с. 53].

1. З метою емоційної ідентифікації необхідно підібрати (придумати) героя, близького дитині за статтю, віком, характером.

2. Описати життя цього героя в казковій країні так, щоб дитина знайшла у ній схожість зі своїм життям або певною життєвою ситуацією.

3. Помістити героя в проблемну ситуацію, яка схожа на реальну ситуацію дитини, і приписати герою всі переживання, властиві дитині в даний момент.

Таблиця 1.1

**Загальні принципи роботи методом казкотерапії зі старшими дошкільниками
(за А. Капскою та Т. Мирончик [23])**

Принцип	Завдання дитини	Завдання психолога
Об'єктивність та усвідомлюваність	Усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у розвитку сюжету; розуміння ролі кожного персонажа у подіях, що розвиваються. Відповісти на питання: що відбувається? Чому це відбувається? Хто хотів, щоб це сталося? Навіщо це було йому потрібно?	Показати дитині, що одна подія плавно впливає з іншої, навіть не дивлячись на те, що на перший погляд це непомітно. Важливо зрозуміти місце, закономірність появи і призначення кожного персонажа казки.
Множинність трактування того, що відбувається	Розуміння того, що одна і та ж подія, ситуація можуть мати кілька значень і смислів	Показати одну і ту ж казкову ситуацію з декількох сторін і в різних аспектах: з одного боку, це так, з іншого боку, інакше.
Зв'язок із реальністю	Усвідомлення того, що кожна казкова ситуація розгортається перед нами якийсь життєвий урок	Ретельно і терпляче опрацьовувати казкові ситуації з позиції того, як казковий урок буде використаний в реальному житті, в яких конкретно ситуаціях

4. Разом з дитиною здійснювати пошук для героя казки виходу із ситуації. Для цього ситуацію можна спочатку посилити дотрагічного і абсолютно неприйняттого кінця. Це підштовхне дитину до активного пошуку виходу з кризової ситуації. Сюжет казки можна розвивати в напрямку, коли казковий герой зустрічає істот, які теж виявилися в схожій ситуації і вони розповідають, як зуміли впоратися з цим завданням. Герой казки може зустріти в казці «фігуру психотерапевта», замасковану під будь-якої казковий образ. Це буде мудрий

наставник, яка пояснювала б герою смисл та ін. Завдання психолога – «через казкові події показати герою (а через нього – і дитині) ситуацію з різних сторін, запропонувати їй альтернативні моделі поведінки, допомогти знайти позитивний сенс в тому, що відбувається» [9, с. 55].

5. Усвідомлення героєм казки свого неправильного емоційного реагування та поведінки і необхідності позитивних змін.

Р. Ткач наголошує, для того щоб казка і метафори, приховані в ній, ефективно впливали на емоції і модель поведінки дитини, необхідно дотримуватися наступних правил її створення:

1. Казка повинна бути в ідентичною життєвої проблеми дитини, але ні в якому разі не мати з нею прямої подібності.

2. Казка повинна пропонувати альтернативний досвід, використовуючи який дитина може здійснити новий вибір при вирішенні своєї проблеми. Або в цьому їй має допомогти психолог.

3. Казковий сюжет повинен розгортатися в певній послідовності: зачин (початок історії), розгортання дії, кульмінація і розв'язка [22, с. 48].

Найбільш ефективним методом казкотерапії для розвитку особистісної сфери дітей дошкільного віку, на думку Е.Юрчук, є театралізовані ігри, ігри-драматизації, інсценування за мотивами казок. Ці методи побудовані на інсценуванні рухів і висловлювань, характерних для емоційного стану героя. Вони знімають у дітей фізичну психом'язову напругу, скутість в жестах, рухах, голосових реакціях, формують виразність емоційного відгуку, спонукають до демонстрації самобутнього, індивідуально неповторного малюнка емоційної експресії»[30, с. 93]. Автор радить в театралізованих іграх послідовно ускладнювати драматизацію дітей: «спочатку в контекст гри включати ситуації, що провокують дітей на демонстрацію знайомих їм емоцій (радості, смутку, страху), потім включати в гру більш складні для вираження емоційні стани (подив, інтерес, захват, жаль, збентеження, відразу, розчарування тощо). Ускладнення зовнішнього вираження емоцій діти опановують теж поступово, починаючи з компонентів, найбільш підвладних управлінню і самоконтролю, –

жести, міміку. Потім включати зміст, що спонукає до виразності мовної інтонації, рухів тіла, поз»[39, с. 94].

Таким чином, в нашому дослідженні під терміном «казкотерапія» будемо розуміти психологічний метод, який використовує казкову форму для розвитку особистісної сфери старших дошкільників (Т.Зінкевич-Євстигнєєва). Казка, її сприйняття, емоційне проживання ситуацій, у які потрапляє казковий герой, є умовами формування емоційної сфери та збагачення емоційного досвіду дитини. На заняттях казкотерапії діти «проживають» різні емоційні стани, вербалізують свої власні переживання, знайомляться зі словами, що позначають різні емоції, вчать розуміти емоційні стани героїв казки по обличчю, міміці, жестах, позах, поведінки, оволодівають способами вираження емоцій. Так у них розвивається здатність до глибшого розуміння себе та інших людей, вміння орієнтуватися в емоційної реальності.

Таким чином, розвивати емоційну сферу дитини за допомогою казкотерапії, вчити її усвідомлювати свої емоції, розпізнавати довільно проявляти їх повинні не тільки фахівці-психологи, але і педагоги, вихователі, батьки. Знайомство дітей з емоціями здійснюється як в ході всього навчально-виховного процесу, так і на спеціальних заняттях, де діти переживають емоційні стани, вербалізують свої переживання. Такі заходи багато в чому допомагають профілактиці порушень поведінки дітей, зокрема, прояву агресивності. Під час занять також відбувається розширення кола усвідомлюваних емоцій, більш глибоке розуміння себе, зростання емпатії по відношенню до дорослих і дітей відбувається.

Висновки до першого розділу

У процесі аналізу наукових досліджень проблеми використання казкотерапії як засобу розвитку емоційної сфери було висвітлено сутність, засади і особливості становлення та розвитку казкотерапії у вітчизняній та зарубіжній психології. Відповідно до цього:

1. Виявлено, що казкотерапія є дієвим засобом розвитку особистісної сфери. Казкотерапія – метод психології, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості і взаємодії з навколишнім світом.

2. Розкрито сутність казкотерапії як методу психотерапії, сутність якого полягає у впливові на усі сфери особистості засобами казок.

3. Проаналізовано вікові та психологічні особливості старших дошкільників.

4. З'ясовано, що казкотерапія є ефективним засобом розвитку емоційної дошкільників. Метод казкотерапії, сприяє формуванню емпатії та емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку, використовуючи особистісний потенціал дитини, який актуалізується засобами казки і метафори.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

2.1. Методика та організація дослідження розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії

Дослідження розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії проведене на базі ДЗО №5 м. Києва. У дослідженні взяли участь вихованці старших груп дитячих установ: контрольна група – 32 людини, з них 18 дівчаток, 14 хлопчиків; експериментальна група – 28 осіб, з них 17 дівчаток, 11 хлопчиків. Загальна кількість респондентів склало 60 осіб.

Мета дослідження – виявити особливості розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії.

Методики дослідження: «Емоційні обличчя» Н. Семаго, «Вивчення розуміння дітьми емоційних станів людей» В. Мінаєвої, «Вивчення емоційних проявів дітей» Г. Урунтаєва, Ю. Афонькіна.

Для обробки результатів дослідження використано статистичний метод t -критерій Стьюдента.

Експериментальна частина дослідження включає 3 етапи:

1. Констатуючий етап: підбір методик, які спрямовані на виявлення рівня емпатії у старших дошкільників. Проведення первинної діагностики рівня емпатії, а також поділ досліджуваних дітей на контрольну та експериментальну групу.

2. Формувальний етап. Розробка та апробація програми казкотерапії з розвитку емпатії старших дошкільників в експериментальній групі.

3. Контрольний етап. Проведення вторинної контрольної діагностики рівня емпатії дітей старшого дошкільного віку за допомогою обраних методик. Підтвердження ефективності проведеної казкотерапії.

Методика «Емоційні обличчя» Н. Семаго спрямована на оцінку можливості адекватного пізнання емоційного стану, точності та якості цього впізнання (тонкі емоційні диференціювання).

Дві серії зображень емоційної лицьовій експресії використовуються в якості стимульного матеріалу: контурні обличчя (1-а серія: 3 зображення), зображення реальних емоційних виразів дитячих облич (2-а серія: 14 зображень хлопчиків і дівчаток з різними емоційними проявами). Використовувати дану методику можна для роботи з дітьми починаючи з 3-х років до 11-12 років. Критерії оцінки включають в себе високий, середній і низький рівні. Високим рівнем виконання вважається розгорнута і докладна відповідь, здатність адекватно позначати емоційні стани і оцінювати експресію обличчя.

Методика «Вивчення розуміння дітьми емоційних станів людей» В. Мінаєвої спрямована на виявлення умінь дитини розуміти емоційні стани людей і власні емоційні стани. Дана методика проводиться індивідуально, в двох серіях. У першій серії дитині пропонується відповісти на 8 запитань, що стосуються емоцій людини; друга серія включає в себе питання на прояв емоцій у дитини в різних ситуаціях (8 питань). Питання задають послідовно, після розгорнутої відповіді на попереднє запитання, можна ставити наступне.

Обробка даних включає в себе оцінку відповідності відповідей дітей заданим питань. Окреслені питання в першій і другій серії дослідження допомагають порівняти розуміння дітьми емоційних станів людей в ситуаціях, які наведені в методиці.

Методика «Вивчення емоційних проявів дітей» Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькіної спрямована на виявлення розвиненості вміння співпереживати іншим людям, а також багатства експресивно-мімічних засобів спілкування.

Дане дослідження включає в себе 2 серії. Суть першої серії полягає в тому, що групі дітей дається завдання обіграти ситуації зрозумілі і близькі їм, друга група дітей виявляють емоції, які вони побачили в цій сценці. У другій серії дітям також дається обіграти 5 ситуацій. Якщо діти недостатньо виразно або

неправильно зображують почуття і емоції персонажів, психолог знову описує ситуації і детально розповідає, що відчуває кожен з персонажів. Методика використовується для роботи з дітьми з 4 до 7.

Первинна діагностика для визначення рівня емпатії уможливила поділ дітей на дві групи: 1) експериментальна група – діти з недостатнім рівнем розвитку емпатії: з цими дітьми в подальшому проводилися розвиваючі казкотерапевтичні заняття; 2) контрольна група: діти з достатнім рівнем емпатії. Казкотерапевтичні заняття з ними не проводилися.

На формуючому етапі експерименту реалізована програма казкотерапевтичних занять, спрямована на розвиток емпатії старших дошкільників. Протягом місяця з дітьми експериментальної групи проводилися заняття казкотерапії. Заняття проводилися ввечері у вільний від основних занять час.

Мета програми: сприяти розвитку пізнавальної активності дошкільників, емпатії, креативності, корекція дитячо-батьківських стосунків та корекція страхів, формування психологічних механізмів до самоактуалізації та саморозвитку особистості дошкільника.

Завдання програми:

- розвиток пам'яті;
- розвиток мислення, швидкості мислення, розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація);
- розвиток тонкої моторики пальців рук;
- розвиток дисциплінованості, організованості, вольової регуляції,
- сприяти розвитку емпатії;
- діагностувати приховані здібності дітей та психічні проблеми в всебічному розвитку особисті дошкільника;
- формувати вміння креативно мислити та діяти;
- корегування та удосконалення комунікативних навичок, вміння працювати у групі дотримуватись правил групи.

Цільова група: корекційно-розвивальна програма розрахована на дітей старшого дошкільного віку (5 - 7 років).

Перелік методів та форм роботи, які використовуються під час занять: ігрові методи (тренінгові вправи, сюжетно-рольові ігри, ігри драматизації, кінезіологічні вправи, аутогенне тренування, релаксація), арт-терапія (казкотерапія, музикотерапія, колажування та ін.), психогімнастика (етюди).

Етапи:

1. Підготовчий етап – 2 заняття
2. Корекційний етап – 8 занять
3. Розвивальний етап – 9 занять.
4. Етап оцінки ефективності корекційно-розвивального впливу – 1 заняття.

Організація занять: програмний курс розрахований на 20 занять/20 годин.

Заняття проводити 1-2 рази на тиждень.

Тривалість одного заняття – 40-60хв.

Кількість дітей у групі: 5-7 дітей.

Прогнозований результат: корекційно-розвивальна програма допоможе досягти позитивних змін у розвитку емоційної сфери дошкільників; допоможе підвищити рівень практичних умінь спілкування та емпатії, уміння працювати у групі дотримуватись правил групи, дисциплінованості, організованості, вольової регуляції, уміння діяти креативно; корегувати взаємовідносини між дітьми та їх батьками; виявити прихованні здібності дітей та психічні проблеми в всебічному розвитку особисті дошкільника.

Зміст програми представлено у додатку А.

По закінченню занять проведена вторинна діагностика рівня емпатії дітей старшого дошкільного віку. На контрольному етапі експерименту для визначення рівня емпатії використовувалися ті ж методики, що й на констатувальному.

2.2. Стан розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії

Аналіз результатів дослідження за методикою «Емоційні обличчя» Н. Сеаго виявив, що 25% дітей з контрольної групи і 23% з експериментальної показали високий рівень розвитку емпатії. Високі показники по даному показнику можуть свідчити про те, що діти даного рівня розвитку впевнене, правильно і швидко пізнають схематичні зображення емоцій.

Таблиця 2.1

Результати дослідження за методикою «Емоційні обличчя» Н. Сеаго

Рівні розвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	%	осіб	%	осіб
Високий	25	15	23	14
Середній	17	10	17	10
Низький	11	7	7	4
Усього	53	32	47	28

Слід зазначити, що, відповідаючи на питання, діти не відчують незручності говорять чітко, голосно. Розповіді наповнені фантазійними образами, доповнюються яскравими визначеннями.

Також з'ясовано, що 17% дітей з експериментальної та контрольної груп мають середній рівень розвитку емпатії. 11% дітей з контрольної групи та 7% з експериментальної виявили низький рівень розвитку емпатії. Отримані дані свідчать про те, що діти не можуть назвати і показати представлену емоцію на собі, навідні запитання не допомагають впоратися із завданням.

Результати виконання завдань, отримані за методикою «Вивчення розуміння дітьми емоційних станів людей» В. Мінаєвої наведені у таблиці 2.2.

**Результати дослідження за методикою
«Вивчення розуміння дітьми емоційних станів людей» В. Мінаєвої**

Рівнірозвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	%	осіб	%	осіб
Високий	20	12	20	12
Середній	20	12	20	12
Низький	13	8	7	4
Усього	53	32	47	28

Аналіз результатів дослідження, представлених у табл. 2.2. виявив, що 20% дітей з контрольної групи і 20% з експериментальної групи показали високий рівень розвитку емпатії. Отримані дані свідчать про те, що дітям доступно розуміння емоційних станів дорослих і однолітків. Середній рівень виявили 20% дітей з контрольної групи та 20% дітей з експериментальної групи. Низький рівень розвитку емоційного стану передбачає невміння розуміти емоційний стан іншого, а також невміння управляти своїми емоціями. Даний рівень притаманний 13% дітей з контрольної групи та 7% з експериментальної.

У таблиці 2.3 представлені результати дослідження за методикою «Вивчення емоційних проявів дітей» Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькіої. За даними таблиці 2.3, високий рівень емпатії за методикою «Вивчення емоційних проявів дітей» виявлено у 15% дітей контрольної групи та 10% дітей експериментальної групи. Високий рівень прояву емпатії свідчить про те, що діти мають моральну мотивацію більшості дій, знання широкого кола способів прояву соціальних емоцій, характеризуються доброзичливим ставленням до знайомих і незнайомих людей, проявами турботи, допомоги, доброзичливості в більшості ситуацій. Також встановлено, що 23% дітей з експериментальної та 22% з контрольної груп мають середній рівень розвитку емпатії. 15% дітей з контрольної та експериментальної груп виявили низький рівень розвитку емпатії. Дана група

характеризується мотивацією тільки деяких дій, знанням способів прояву соціальних емоцій в знайомих ситуаціях, доброзичливим ставленням тільки до рідних та близьких людей, проявами турботи, допомоги, доброзичливості в залежності від ситуації.

Таблиця 2.3

**Результати дослідження за методикою
«Вивчення емоційних проявів дітей» Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькіої**

Рівнірозвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	%	осіб	%	осіб
Високий	15	9	10	6
Середній	23	14	22	13
Низький	15	9	15	9
Усього	53	32	47	28

Узагальнені результати дослідження за трьома методиками представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Узагальнені дані за трьома методиками дослідження рівня емпатії
старших дошкільників, %**

Рівнірозвитку	Методика 1		Методика 2		Методика 3	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	25	23	20	20	15	10
Середній	17	17	20	20	23	22
Низький	11	7	13	7	15	15
Усього	53	47	53	47	53	47

Як видно з результатів таблиці 2.4, помітної різниці показників, отриманих за методиками, не виявлено. Спостерігається невелике зниження результатів,

отриманих за другою методикою, а також перерозподіл дітей в контрольній групі з низьким і середнім рівнями розвитку емпатії.

Після первинної діагностики була розроблена і апробована психолого-педагогічна програма, метою якої є розвиток емпатії старших дошкільників засобами казкотерапії. Ми припустили, що за допомогою психолого-педагогічної програми рівень розвитку емпатії зросте. Програма розрахована на дітей старшого дошкільного віку з недостатнім рівнем розвитку емпатії. Тому, заняття проводилися з дітьми з експериментальної групи.

2.3. Аналіз ефективності програми розвитку емоційної сфери старших дошкільників засобами казкотерапії

Після проведення програми було повторно дослідження рівень розвитку емпатії старших дошкільників. Для цього було використано комплекс методик констатувального етапу дослідження.

Результати дослідження за методикою «Емоційніобличчя» Н. Сеаго представлено у табл. 2.5

Таблиця 2.5

Результати дослідження за методикою «Емоційніобличчя» Н. Сеаго (формувальний етап)

Рівні розвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	%	особи	%	особи
Високий	28	16	30	18
Середній	17	10	10	6
Низький	8	6	7	4
Усього	53	32	47	28

Як видно з таблиця 2.5 28% дітей з контрольної групи і 30% з експериментальної виявили високий рівень розвитку емпатії. Високі показники

за даним рівнем можуть свідчити про те, що діти правильно і швидко пізнають схематичні зображення емоцій. Важливим аспектом є узгодження емоційної адекватності в умовах пред'явлення абстрактних і реальних зображень. Так само 17% дітей з експериментальної та 10% з контрольної груп мають середній рівень розвитку емпатії. Контрольна група (8%) і експериментальна група (7%) показали низький рівень, що свідчить про те, діти не можуть назвати і показати представлену емоцію на собі, навідні запитання не допомагають впоратися із завданням.

Результати виконання завдань, отримані за методикою «Вивчення розуміння дітьми емоційних станів людей» В. Мінаєвої (формувальний етап), представлено у табл. 2.6

Таблиця 2.6

**Результати дослідження за методикою
«Вивчення розуміння дітьми емоційних станів людей» В. Мінаєвої
(формувальний етап)**

Рівні розвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	%	особи	%	особи
Високий	22	13	27	16
Середній	20	12	13	8
Низький	11	7	7	4
Усього	53	32	47	28

Як видно з таблиці 2.6, 22% дітей з контрольної групи і 27% з експериментальної групи показали високий рівень розвитку емоційної чуйності. Емоційна чуйність на емоції як стійка характеристика індивіда полягає в тому, що він схильний до емоційно-енергетичного впливу з боку оточуючих і при цьому його відповідні емоції співзвучні емоційним станам партнера або емоційній атмосфері, що виникла в групі. А це показує, що дітям доступно розуміння емоційних станів дорослих і однолітків.

Середній результат показали 20% дітей з контрольної групи, 13% дітей з експериментальної групи. У дітей емоційно-ригідних резонанс з емоціями оточуючих виникає рідко (наприклад, тільки в спілкуванні з близькими або з тими, хто особливо сподобався, викликав довіру, почуття безпеки). Низький рівень розвитку емоційного стану передбачає невміння розуміти емоційний стан іншого, а також невміння управляти своїми емоціями. Даний рівень притаманний 11% дітей контрольної групи та 7% – експериментальної групи.

У таблиці 2.7 представлені результати, отримані за методикою «Вивчення емоційних проявів дітей» Г. Урунтаєвої, Ю.Афонькіної (формувальний етап).

Таблиця 2.7

Результати дослідження за методикою «Вивчення емоційних проявів дітей» Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькіної (формувальний етап)

Рівні розвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	%	особи	%	особи
Високий	20	12	25	15
Середній	20	12	12	7
Низький	13	8	10	6
Усього	53	32	47	28

Як видно з таблиці 2.7, 20% дітей з контрольної групи і 25% з експериментальної виявили високий рівень емпатії. Це свідчить про те, що дитина здатна дуже точно передати емоції і почуття іншої людини. Також високий рівень проявляється в глибокому співпереживанні іншій людині.

20% дітей у контрольній групі і 12% у експериментальній групі досягли середнього рівня емпатії. Такі діти зазвичай контролюють власні емоційні прояви, намагаючись приховати емоції перед малознайомими і сторонніми людьми.

Низький рівень емпатії продемонстрували 13% дітей з контрольної групи і 10% досліджуваних з експериментальної групи. Дошкільникам даної групи дуже

важко розуміти емоції інших людей, тим більше переносити ці емоції на себе. Вчинки інших людей, засновані на емоціях, часто здаються безглуздими і не раціональними.

Результати за трьома методиками на формувальному етапі дослідження представлено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Узагальнення результатів дослідження рівні розвитку емпатії дошкільників за трьома методиками (формувальний етап), %

Рівні розвитку	Методика 1		Методика 2		Методика 3	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	28	30	22	27	20	25
Середній	17	10	20	13	20	12
Низький	8	7	11	7	13	10
Усього	53	47	53	47	53	47

Таким чином, аналіз даних, представлених в таблиці 2.8, дозволяє зробити висновок про те, що рівень розвитку емпатії в експериментальній групі після проведення казкотерапії став перевищувати рівень контрольної групи. Також присутній перерозподіл дітей з низьким і середнім рівнем розвитку. Порівняємо отримані дані за методиками на констатувальному та формувальному етапах.

За результатами методики «Емоційні обличчя» виявлено, що показники експериментальної та контрольної груп змінилися. Число дітей експериментальної групи, які продемонстрували високий рівень розуміння емоцій інших людей, збільшилася на 7% (4 чол.). У контрольній групі кількість дітей, що мають високий рівень розвитку соціальних емоцій, збільшилася на 3% (1 чол.).

Кількість дітей, які вміють дуже точно передати емоції і почуття іншої людини, зросла в обох групах: з 20% (12 чол.) до 27% (16 чол.) дітей. За результатами методики «Вивчення емоційних проявів дітей» виявлено, що показники експериментальної та контрольної груп змінилися. В

експериментальній групі кількість дітей, які проявляють високий рівень емоційних проявів збільшилася на 15% (9 чол.). У контрольній групі кількість дітей, що мають високий рівень розвитку соціальних емоцій, збільшилася на 5% (3 чол.). З цього випливає, що розроблена і апробована програма казкотерапії сприяє розвитку емоційної емпатії дітей старшого дошкільного віку.

Використовуючи комп'ютерну обробку «Statistica 6.0», в якості методів математичної статистики застосовувалися: міра центральних тенденцій (середнє арифметичне), середньоквадратичне відхилення (девіація), для оцінки відмінності кожного варіанта від середньої величини. Достовірність підтверджена за допомогою t - критерію Стьюдента. В результаті отримали, що відмінності в обох вибірках слід визнати статистично значущими, отриманий t - критерій вище табличного для малого числа спостережень $t = 2,77$ ($p < 0,01$).

Варто зазначити, що виявлені відмінності між експериментальною і контрольною групами значущі більш ніж на 0,1% рівні, або інакше кажучи, середній рівень розвитку емпатії старших дошкільників в групі, в якій проводилися заняття з розвитку емпатії, істотно вище, ніж в групі, де не проводилися заняття.

Таким чином, отримані результати за даними методиками взаємодоповнюють один одного і дозволяють зробити висновок про те, що у дітей експериментальної групи значно підвищився рівень розвитку емоційної емпатії, що виражається у сформованості умінь дуже точно передати емоції і почуття іншої людини, а також співпереживати іншій людині. Отож, розроблена програма казкотерапії сприяє розвитку емоційної емпатії дітей старшого дошкільного віку, а тому її можна вважати ефективною.

Висновки до другого розділу

Результати експерименту обумовлюють висновки другого розділу даного дослідження.

1. Аналіз результатів емпіричного дослідження дозволяє констатувати, що у старших дошкільників не достатньо розвиненою є особистісна сфера.

2. В процесі пошукової діяльності було з'ясовано, що одним із засобів розвитку емоційної сфери дошкільників виступає казкотерапія. Саме тому впровадження програми з казкотерапії в процес дошкільного закладу освіти сприятиме розвитку емоційної сфери дошкільників.

3. Психокорекційна програма визначила основний зміст проведення психокорекційних занять засобами казкотерапії.

4. Підтверджено ефективність впливу казкотерапії на емоційну сферу старших дошкільників. Результати дослідження показали, що більшість досліджуваних корекційної групи виявляла якісні зрушення щодо прояву означених нами критеріїв даного явища. У більшості з них було виявлено значну позитивну динаміку показників сформованості емпатії, емоційності та доброзичливості, особливості яких проявлялися в поведінці дітей. В результаті проведеної нами психокорекційної роботи з розвитку емоційної сфери дошкільників, статистично доведено достовірність позитивних змін у осіб корекційної групи. Результати статистичної обробки експериментальних даних за результатами констатувального й контрольного експериментів підтверджують значущість виявлених позитивних змін $t = 2,77$ ($p < 0,01$). Це дозволяє визначити ефективність реалізації створеної нами психокорекційної програми казкотерапії для розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що саме в дошкільному дитинстві мають бути закладені базові якості особистості, пов'язані з емоційною сферою: людяність, моральність, патріотизм, толерантність, доброта, соціальна компетентність тощо. Тому ми вважали за доцільне спрямувати роботу на формування у дітей старшого дошкільного віку саме цих якостей засобами казкотерапії. За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. У старшому дошкільному дитинстві на становлення активності, розвиток самосвідомості і впевненості в собі особливо впливає спілкування з дорослими, під час якого дитина висловлює своє ставлення до життєвих подій і явищ, людей, оцінює їх. Не менш важлива його роль в організації діяльності дошкільника, яка збагачує його досвід (формулювання завдань, демонстрування способів їх виконання, оцінювання результатів). Ефективність впливу дорослих на формування особистісних якостей дітей старшого дошкільного віку залежить від їх особистісних якостей, стилю поведінки, уміння обирати правильну тональність у спілкуванні, коректно формулювати свої думки, оцінки. Тому співпраця «дорослий-дитина» у процесі формування особистісних якостей дітей старшого дошкільного віку є обов'язковою складовою.

2. У процесі аналізу наукових досліджень проблеми використання казкотерапії як засобу розвитку емоційної сфери було висвітлено сутність, засади і особливості становлення та розвитку казкотерапії у вітчизняній та зарубіжній психології. Відповідно до цього виявлено, що казкотерапія є дієвим засобом розвитку емоційної сфери. Казкотерапія – метод психології, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості і взаємодії з навколишнім світом.

3. Підтверджено ефективність впливу казкотерапії на емоційну сферу старших дошкільників. Результати дослідження показали, що більшість досліджуваних корекційної групи виявляла якісні зрушення щодо прояву

означених нами критеріїв даного явища. У більшості з них було виявлено значну позитивну динаміку показників сформованості емпатії, емоційності та доброзичливості, особливості яких проявлялися в поведінці дітей. В результаті проведеної нами психокорекційної роботи з розвитку емоційної сфери дошкільників, статистично доведено достовірність позитивних змін у осіб корекційної групи. Результати статистичної обробки експериментальних даних за результатами констатувального й контрольного експериментів підтверджують значущість виявлених позитивних змін $t = 2,77$ ($p < 0,01$). Це дозволяє визначити ефективність реалізації створеної нами психокорекційної програми казкотерапії для розвитку емоційної сфери у дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно-зорінтоване виховання : науково-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Василевська О. І. Казкотерапія як засіб психолого-педагогічного впливу. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2012. Вип. 39. С. 30-36.
3. Выготский Л. С. Детская психология : собр. соч. : в 6 т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4. 432 с.
4. Годонюк В. С. Особливості самоствердження дитини дошкільного віку: теоретичний та емпіричний аспект проблеми. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : психологічні науки/ голов. ред. О. Є. Блинова. Херсон, 2015. Випуск 4. С. 57-60.
5. Гридковець Л. Долаймотруднощі разом з дитиною. Казкотерапія дитячих проблем. Львів : Скриня : Монастир Редемптористів, 2013. 66 с.
6. Гридковець Л. Долаймотруднощі разом з дитиною. Казкотерапія дитячих проблем. Львів : Скриня : Монастир Редемптористів, 2013. 66 с.
7. Данилюк І. В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. Психологічний час опис. 2019. Т. 5, № 6. С. 161-173.
8. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Конспект лекцій : навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський : Вид-во Кам'янець-Подільського держ. педагогічного ун-ту, 2002. 96 с.
9. Єнгалічева І. Казкотерапія як один із методів корекційно-розвиваючої роботи з педагогічно занедбаними учнями. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2012. Вип. 25. С. 70-72
10. Жебелева П. В. Казкотерапія як засіб психологічної допомоги особистості. Вісник після дипломної освіти. 2012. Вип. 7. С. 284-291.

11. Заліток Л. М. Казкотерапія за Василем Сухомлинським. Інноватика у вихованні. 2017. Вип. 6. С. 99-106.
12. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. Санкт-Петербург: Питер, 2012. 254 с.
13. Капская А.Ю. Развивающая сказкотерапия для детей. ПланетаЧудес. Санкт-Петербург: Речь, 2016. 230 с.
14. Коломинский Я. Л., Панько Е. А. Детская психология. Минск :Университетское, 1988. 350 с.
15. Кулачківська С. Є. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника. Київ : Світич, 2003. 40 с.
16. Куцин Е. К. Казкотерапія в естетичному становленні дитини з вадами мовленнєвого розвитку. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія. 2019. Вип. 2(2). С. 57-60.
17. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва : Изд-во МГУ, 1972. 576с.
18. Локарева Г. В. Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика : монографія; Держ. ВНЗ "Запоріж. нац. ун-т" М-ва освіти і науки України. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 415 с.
19. Мельник Ж. В. Психологічні особливості становлення самосвідомості старшого дошкільника в процесі «відкриття» світудорослих : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. пед. університетім. М. П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с.
20. Мельник І. С. Особливості впливу взаємин з дорослими і однолітками насамооцінку старшого дошкільника : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2009. 198 с.
21. Мельничук І. В. Генезаемоційних особливостей у сучасних дітей. Наука і освіта. Одеса, 2002. № 5. С. 42-44.
22. Мельничук І. В. Генезаемоційних особливостей у сучаснихдітей. Наука і освіта. Одеса, 2002. № 5. С. 42–44.

23. Мельничук І. В. Особливості емоційного розвитку дітей різного віку та статі. Науковий вісник Південно-українського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. 2002. № 11–12. С. 149-154.
24. Мушкевич М. І. Казкотерапія як метод психологічного супроводу сімейнопроблемної дитини. Психологічні перспективи. 2019. Вип. 33. С. 205-220.
25. Олпорт Г. В. Личность в психологии. Москва : КСП+ ; Санкт-Петербург : Ювента, 1998. 345 с.
26. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправ. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.
27. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
28. Приходько Ю. О. Генезис провідних ставлень дитини до шкільного віку як основи її особистісного розвитку : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07/Український держ. пед. Університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 1997. 428с.
29. Приходько Ю. О. Дитяча психологія: Нариси становлення та розвитку. Київ : Міленіум, 2003. 192 с.
30. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливі потреби. Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 11. С. 293-298.
31. Стрілецька К. А. Казкотерапія як метод формування моральних якостей молодших школярів. Інноватика у вихованні. 2016. Вип. 3. С. 295-302.
32. Ткач Р. М. Сказкотерапія дитячих проблем. Санкт-Петербург: Речь, 2013. 118с.
33. Трегуб О. О. Казкотерапія в роботі практичного психолога ДНЗ. Таврійський вісник освіти. 2017. № 1. С. 255-260.
34. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / под ред В. К. Котырло. Москва : Педагогика, 1987. 142 с.

35. Фрадинська А. П. Казкотерапія, як засіб психокорекції емоційної сфери молодших школярів. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2015. № 10. С. 66-68.
36. Чопик С. В. Рівень домагань як психологічна детермінанта особистісного розвитку молодшого школяра : дис. канд. психол. н. : 19.00.07/ Нац. пед. Університетім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 210 с. Шестопал І. А. Казкотерапія як ефективний метод роботи психотерапевта з дітьми. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія. 2020. Вип. 10. С. 143-147.
37. Эльконин Д. Б. Детская психология (развитие ребенка от рождения до семи лет). Москва : Учпедгиз РСФСР, 1960. 328 с.
38. Эльконин Д. Б. Психология игры. Москва : Педагогика, 1978. 304 с.
39. Эриксон Э. Г. Детство и общество. Санкт-Петербург : Ленато, Университет. книга, 1996. 592 с.
40. Юрчук Е.Н. Эмоциональное развитие дошкольников: метод. рекомендации. Москва : Сфера, 2013. 128 с.
41. Ященко Л. В. Казкотерапія. Співпраця учителя, батьків і дітей : 2-й клас. Початкова освіта. 2018. № 2. С. 13-15.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Програма казкотерапії

№ п/п	Заняття	Мета	Обладнання	Тривалість	Примітка
Підготовчий етап					
1.	<p>Знайомство.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Мій портрет та моє улюблене ім'я 5. Релаксаційна вправа «Сонячний промінчик» 6. Рефлексія 	<p>познайомити учасників групи один з одним; створення позитивної атмосфери у групі; саморозкриття членів групи розвиток міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля)</p>	<p>різнокольорові олівці або фарби, аркуші А-4, музична композиція, плакат правила групи «Квітка»</p>	30хв.-60хв.	
2.	<p>Згуртування групи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук. 4. Гра «Клубочок» 5. Релаксаційна вправа 6. Рефлексія 	<p>створення позитивної атмосфери у групі; сприяння зменшенню емоційного та тілесного напруження; формування навички керування м'язами свого тіла; саморозкриття членів групи, розвиток міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля), розвиток</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», клубок ниток, різнокольорові олівці або фарби, Аркуші А-4, музична композиція</p>	30хв.-60хв.	

		абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля),розвивати вміння починати спілкування з емоційного зближення; формувати мотивацію на діяльність і активні особистісні настановлення.			
Корекційний етап					
3.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Вправа «Розмоварук» 5. Вправа «Казковізачини» 6. Вправа «Підводне царство» 7. Рефлексія 	<p>програвання ролей,розпізнавання та вираження емоційних та поведінкових станів; вчити дітей доводити задум до образу; розвивати уяву, творчі здібності, розвитку міжпівкульної взаємодії, профілактика страху спілкування, вирішення конфліктів, розвивати уяву та творчі здібності дітей, вчити працювати в групі разом з іншими дітьми, виховувати повагу до інших.</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», ватман, різнокольорові олівці або фарби з пензликами, музична композиція</p>	30хв.-60хв.	
4.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Етюд «Я - казковий герой...» 5. Динамічна вправа «Прогулянка у лісі» 6. Казковий портрет 7. Рефлексія 	<p>програвання ролей,розпізнавання та вираження емоційних та поведінкових станів; вчити дітей доводити задум до образу; розвивати уяву, творчі здібності,розвитк</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», різнокольорові олівці або фарби, рукавички казкових героїв, аркуші паперу різної формату,музич</p>	30хв.-60хв.	

		у міжпівкульної взаємодії, розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля), розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля)	на композиція «У лісі».		
5.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казкові друдли 5. Динамічна вправа «Прогулянка у лісі» 6. Вправа «Вгадай казкового героя та його емоції» 7. Рефлексія 	вирішення конфліктів; розвиток фантазії та творчих здібностей; боротьба добра та зла; боротьба зі страхами; підвищення самооцінки; розвиток сміливості, рішучості, завзятості, розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), розвивати уяву, логічне мислення, здатність перевтілюватись у сценічний образ.	плакат правила групи «Квітка», друдли, зачини, музична композиція «У лісі».	30хв.-60хв.	
6.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казка по виявленню страхів перед снами 5. Гра «Чарівні фарби» 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля), розвиток	плакат правила групи «Квітка», зачин казки, різнокольорові олівці або фарби з пензликами,	30хв.-60хв.	

	6. Рефлексія	абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), корекція страху перед сном, розвивати самостереження за власним емоційним станом.	аркуші паперу, музична композиція		
7.	1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казка для виявлення страху самотності 5. Гра «Чарівні створіння» 6. Рефлексія	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля) профілактика та корекція страху самотності, розвиток креативності, емпатії, розвивати самостереження за власним емоційним станом та відчуттями	плакат правила групи «Квітка», зачин казки, повітряні кульки, фломастери, музична композиція	30хв.-60хв.	
8.	1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казка для виявлення профілактики страху перед темрявою 5. Вірш «Страх-смішинка» 6. Рефлексія	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), профілактика та корекція страху темряви, сформувати психологічні	вірш «Страх-смішинка», плакат правила групи «Квітка»	30хв.-60хв.	

		навики подолання страху			
9.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. <i>Рухлива гра «Колобок».</i> 5. Ігри для зниження психоемоційного напруження та розвитку тактильно-кінестетичної чутливості і дрібної моторики руки: “Чутливі пальчики і долоньки”, “Міна”, “Чарівні візерунки” 6. Рефлексія 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), профілактика страху самотності, страху не встигнути, зниження психоемоційного напруження та розвитку тактильно-кінестетичної чутливості і дрібної моторики руки	плакат правила групи «Квітка» ящик з піском, аркуші паперу, різнокольорові олівці або фарби з пензликами, музична композиція	30хв.-60хв.	
10.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. <i>Гра «Відьма»</i> 5. Вправа “Казковий портрет” 6. Рефлексія 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), профілактика страху фізичного покарання, страху перед вигаданими істотами, вчити дітей доводити задум до образу; розвивати уяву	плакат правила групи «Квітка», аркуші паперу з різними карлочками, різнокольорові олівці або фарби з пензликами, музична композиція	30хв.-60хв.	

№ п/п	Заняття	Мета	Обладнання	Тривалість	Примітка
Розвивальний етап					
1.	1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Казка про іграшку 5. Сюжетно-рольова гра “Місто” 6. Рефлексія	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), розвивати уяву, вміння будувати розповідь, увагу, мислення, фантазування, профілактика конфліктів, розвиток та формування навиків здорової конкуренції	плакат правила групи «Квітка», аркуші паперу, різнокольорові олівці або фарби, іграшки, іграшки-рукавички, музична композиція	30хв.- 60хв.	
2.	1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Вправа “Моя казка” 5. Психогімнастика «Казковий дощик» 6. Вправа “Перетворення” 7. Рефлексія	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля) розвивати творче мислення, креативність, формувати вміння приймати конструктивні рішення в різних життєвих обставинах	плакат правила групи «Квітка» текст частин будь-яких українських казок для дітей дошкільного віку, аркуші паперу, різнокольорові олівці або фарби, музична композиція	30хв.- 60хв.	
3.	1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Гра “Вгадай казкового героя” 5. Вправа «Подорож у сон» 6. Гра “Двоє малюють одним олівцем” 7. Рефлексія	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), розвивати уяву, творчі здібності та логічне мислення, здатність переконуватись у	плакат правила групи «Квітка», аркуші паперу, різнокольорові олівці або фарби, музична композиція	30хв.- 60хв.	

		сценічний образ, розвивати співпрацю, порозуміння.		
4.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Вправа «Казковий замок» 5. Динамічна вправа «Прогулянка у лісі» 6. Вправа «Бал казок» 7. Рефлексія 	вчити дітей вигадувати казки, об'єднуючи інші казки; розвивати творче мислення, уяву, фантазію. розвивати уяву, творчі здібності дітей, логічне мислення, вміння розпізнавати і передавати емоційний стан за допомогою кольорурозвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля) розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля)	плакат правила групи «Квітка», конструктор, зображення доброї феї та злого чаклуна, іграшки кіндер-сюрприз, музична композиція «У лісі».	30хв.- 60хв.
5.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Вправа «Улюблена казка» 5. Динамічна вправа «Прогулянка у лісі» 6. Казки дідуса Корнія 7. Рефлексія. 	розвивати уяву; формувати навички використання прийомів придумування персонажів особистості дошкільника, розвитку міжпівкульної взаємодії, розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля), розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля)	плакат правила групи «Квітка», музична композиція «У лісі»	30хв.- 60хв.
6.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Гра «Чарівні створіння» 5. Вправа «Казковий малюнок» 6. Казки по-новому 7. Рефлексія 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля), розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), розвивати уяву, фантазію, творчі здібності у зображувальній діяльності.	плакат правила групи «Квітка», аркуші паперу, різнокольорові олівці або фарби, музична композиція	30хв.- 60хв.
7.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 	розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток	плакат правила групи «Квітка», аркуші	30хв.- 60хв.

	<p>3. Кінезіологічні вправи для рук</p> <p>4. Емоційні казки</p> <p>5. Складемоказки</p> <p>6. Рефлексія</p>	<p>творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля)</p> <p>розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), розвивати уяву, фантазію, творчі здібності у зображувальній діяльності, вміння розпізнавати і відображати різні емоції; вчити дітей самостійно складати казку та ілюструвати її</p>	<p>паперу, природний і допоміжний матеріал, ножиці, клей, приготовані заздалегідь форми, вирізані з різнокольорового паперу (дерева, квіти, хатинки, зірочки, одяг, тварини тощо)</p>	
8.	<p>1. Привітання.</p> <p>2. Правила групи.</p> <p>3. Кінезіологічні вправи для рук</p> <p>4. Гра «Чарівніфарби»</p> <p>5. Психогімнастика «Казковийдощик»</p> <p>6. Вправа «Чарівники»</p> <p>7. Казка про іграшку</p> <p>8. Рефлексія.</p>	<p>розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля)</p> <p>розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), вчити дитину передавати своє ставлення до об'єкта через колір, визначати характер об'єкта, розвивати уяву, вміння будувати розповідь, увагу, мислення, фантазування</p>	<p>плакат правила групи «Квітка»,силуети не розфарбованих чарівників, різнокольорові олівці, різні іграшки.</p>	30хв.- 60хв.
9.	<p>1. Привітання.</p> <p>2. Правила групи.</p> <p>3. Кінезіологічні вправи для рук</p> <p>4. Дитинствоказковихгероїв</p> <p>5. Кумедніісторії</p> <p>6. Казковакомаха</p> <p>7. Рефлексія</p>	<p>розвитку міжпівкульної взаємодії розвиток творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля)</p> <p>розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), розвивати уяву, фантазію, творчі здібності розвивати креативність, творче вербальне мислення, розумові здібності, зв'язне мовлення; розвивати осмислення наслідків тих або інших подій; вчити дітей аналізувати ситуацію і прогнозувати результати конкретної діяльності, вчинків, реакцію оточуючих</p>	<p>плакат правила групи «Квітка» аркуші, кольорові олівці чи фарби, різні геометричні фігури, вирізані з кольорового картону, клей, гілочки, нитки, маленькі камінці тощо; музичний супровід.</p>	30хв.- 60хв.

Заключний етап				
10.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Привітання. 2. Правила групи. 3. Кінезіологічні вправи для рук 4. Колаж «Книга казок» 5. Прощання 	<p>розвиток міжпівкульної взаємодії розвитку творчого (наочно-образного) мислення (права півкуля)</p> <p>розвиток абстрактно-логічного мислення (ліва півкуля), розвиток уяви та фантазії, під час виконання завдання — бути оригінальним, гнучким, знаходити зв'язки між віддаленими поняттями, явищами, об'єктами на основі образу або ситуації, яка зображена. вчити дітей створювати власні казки, працювати разом в групі; розвивати кмітливість, творчість; вправляти в умінні створювати та реалізовувати в творі план сюжетного задуму</p>	<p>плакат правила групи «Квітка», папір А 4, маркери, фломастери, клей, ножиці, журнали з ілюстраціями, кольоровий папір</p>	<p>30хв.- 60хв.</p>